

**İNSANLIĞIN BEŞİĞİNE
YOLCULUK**

**ETİYOPYA
CİBUTİ CUMHURİYETİ**

FİGEN GÜNDÜZ LETACONNOUX

İÇİNDEKİLER

BAŞLARKEN / 11

ETİYOPYA / 15

I. YANIK TENLİLERİN ÜLKESİ / 15

II. İNSANLIĞIN BEŞİĞİ'NE DOĞRU YOLCULUK / 34

III. KIZILDENİZ'DEN AFRIKA'NIN İÇLERİNE / 70

IV. ADDİS ABABA VE ÇEVRESİNDE SOSYAL HAYAT / 94

V. BATININ HAYALİNDE YAŞAYAN AFRIKA / 104

CİBUTİ CUMHURİYETİ / 151

I. KIZILDENİZ'İN AKVARYUMU / 151

II. OKYANUSLARIN SAKİN DEVLERİ-BALİNA KÖPEKBALIKLARI / 177

Ek1 / 186

Ek2 / 189

KAYNAKÇA / 199

BAŞLARKEN...

Tarihe geri dönüp baktığımızda gerek ticaret amaçlı, gerekse yeni yerler görmek ve keşfetmek sevdasıyla dünyayı adım adım, at sırtında ya da deniz yoluyla dolaşan birçok gezginle karşılaşırız. Bu seyahatler sonucu yeni kıtalar, yeni etnik gruplar ve doğaya dair yeni türlerin keşfedildiğini ve bu gezilerle ilgili hatıratların kaleme alındığı seyahatnamelerin hâlâ güncelliğini koruyarak tarihin seyrine ışık tuttuğunu görüyoruz. Geçmiş yüzyıllarda zorlu koşullar altında, ömürlerinin büyük kısmını yollarda geçiren ünlü kâşif ve seyyahlar bugünün gezginlerinin ilham kaynağı. Dünyayı keşfetme arzusunu dizginleyemeyerek kendini yollara vuran ve birçok ilki gerçekleştirerek tarihe geçen, değişik milletlere mensup bu seyyahlardan bizim topraklarımızda yetişip hayatının elli yılını keşif uğruna yollarda geçiren, günümüz gezginlerinin atası Evliyâ Çelebi'den bu noktada bahsetmeden geçemeyeceğim.

Küçük yaştan itibaren içindeki gezme, keşfetme arzusuna ket vuramayan, 1611 Kütahya doğumlu Evliyâ Çelebi, yeni yerler görmek, yeni insanlar tanımak istiyordu. Gördüğü bir rüya üzerine meşhur gezilerine başladı. Şöyle ki; "Rüyasında İstanbul'daki Ahi Çelebi Camii'nde kalabalık bir cemaat ile birlikteydi. Cemaat içinde Peygamber Hz. Muhammed'i baş tarafta görünce ondan şefaath dilemek arzusuyla yanına yaklaştı. 'Şefaath yâ Resûlallah' yerine 'Seyahat yâ Resûlallah' demesiyle başlayan, çeşitli tehlike ve sıkıntılı olaylar geçirmesine rağmen vazgeçmeyeceği seyahatleri yetmiş yaşına kadar sürdü."

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan topraklarla ilgili anılarını, fantastik bir anlatımla süsleyip yalın ve duru üslubuyla kaleme aldığı on ciltlik *Seyahatnâme* adlı kitabında topladı. Türk ve dünya tarihine ve gezi edebiyatına hediye olan *Seyahatnâme*'nin en son cildinde, Evliyâ Çelebi'nin Afrika Kıtası'nda gezdiği Mısır, Sudan, Habeşistan (günümüzde Etiyopya), Somali, Cibuti, Kenya ve Tanzania üzerine izlenimleri yer alır. Evliyâ Çelebi'nin Afrika'nın günümüzde bile hâlâ keşfedilmeyi bekleyen ücra köşelerini, 17. yüzyıldan ipuçlarıyla gözlerimizin önüne sermesi biz gezginler için büyük nimet.

Benim Afrika maceram 2006 yılının Ağustos ayında, İstanbul'dan Angola'nın başşehri Luanda'ya yerleşmek üzere, iki valize sığdırabildiğim kadar eşyayla yola çıkmamla başladı. İnternette yaptığım araştırmalardan öğrendiğim kadarıyla, Angola hayli zorlu bir coğrafyaydı. Gelin görün ki, Luanda'da yaşamaya başladığımda internet üzerinden dehşet saçan bu bilgilerin Angola'yla ilgili gerçekleri yansıtmadığını fark edince, buradaki deneyimlerimi kaleme almaya başladım. Angola'da yaşadığım iki yıl sonunda, Afrika'nın doğu yakasında yer alan Kenya'nın başşehri Nairobi'ye taşındım ve orada geçen dört yıl boyunca da yazmaya devam ettim. Değişik coğrafyalara yaptığım geziler sırasında gördüğüm ilginç yerleri, tanıştığım yeni insanları, karşılaştığım olayları kaleme aldım. Afrika'nın daha az bilinen köşelerinde gezip 21. yüzyılda etnik hayat tarzlarına hâlâ sınırsız bağlı insanlarla zaman geçirip farklı yaşam biçimlerini deneyimleyince Angola, Kenya, Zambiya, Ruanda, Kamerun, Mauritius ve Réunion Adaları olmak üzere yedi Afrika ülkesi üzerine kaleme aldığım *Yaşamımdan Süzülen Afrika* adlı kitabım çektiğim fotoğraflarla birlikte 2013 yılında yayımlandı.

Nairobi'de geçirdiğim dört yıl sonunda taşındığım Etiyopya'nın başşehri Addis Ababa'da da anılarımı yazmaya devam ettim. Elinizde tuttuğunuz *İnsanlığın Beşiğine*

Yolculuk' ta, yaşadığım, gezdiğim, fotoğrafladığım Etiyopya ve Cibuti Cumhuriyeti'ni anlatıyorum.

Turistik olarak gezilen ülkelerle ilgili yazılan yazıların, kitapların bir yere kadar o ülkeyle ilgili bilgi içerdiği, o ülkelerin gerçeklerini yansıtırken bazı eksikleri olduğu kanı-sındayım. Bu ülkelerin tarih, coğrafya ve folklorik kültürünü kendi anılarımla harmanladığım yazılarım, gezi - anı türlerine örnek oluşturuyor. Gezdiğim yerlerdeki insan-mekân-zaman bileşkesinin, sahici bir biçimde, yaşanmışlıklarla iç içe, oku-yucuyla paylaşıldığında daha etkili ve daha kalıcı olacağına inanıyorum.

Gelişmiş ülkelerin yüzlerini Afrika'ya çevirdiği günümüz-de, hâlen keşfedilmeyi bekleyen bölgeleriyle Etiyopya ve Çi-buti Cumhuriyeti'nin tarihini, engin coğrafyasını, zor yaşam koşullarını, günümüz sömürgecilik biçimlerini, yaşadığımız ilginç olaylarla birlikte anlatmaya çalıştım.

Kendinizden ve problemlerinizden kaçma uğruna yollara düşüyorsanız, biliniz ki terk ettiğiniz sorunlarınız nereye gi-derseniz gidin, size eşlik edecektir. Hattâ bu sorunlar, farklı coğrafyaların zorlu koşullarında size zaman zaman taşınması hayli güç bir yük oluşturacaktır. Seyahat bir kaçış olmamalı!

Her işin başında, önce kendimizle yüzleşmemiz, kendimizi tanımamız, hepsinden önemlisi kendimizle barışık olmamız gerektiğini düşünüyorum. İster rutin hayatınıza serpiştirdiği-niz seyahatlerinizle soluk alacak, isterseniz taşı tarağı toplayıp hayatınızın en uzun seyahatine çıkacaksınız. Karar sizin...

Birazdan benim İnsanlığın Beşiği'ne yapmış olduğum uzun yolculuğum başlıyor.

Gezinlerin piri Evliyâ Çelebi'nin dediği gibi, "Seyahat yâ Resûlallah!"

ETİYOPYA

I

YANIK TENLİLERİN ÜLKESİ

Etiyopya'nın kimseye ihtiyacı yok. O, ellerini Tanrı'ya uzatıyor.
Etiyopya İmparatoru II. Menelik

Bir önceki kitabıma son noktayı koymadan önce Nairobi'den taşınma aşamasında, eşim Yves'in tayini için Rusya ve Etiyopya olmak üzere iki ülke arasında kaldığımızdan ve sonunda Etiyopya'dan yana karar kılındığından bahsetmiştim. Keşfetmeye doyamadığımız Afrika kıtasında kaldığımız için çok sevinçliyiz. Ancak 2008-2012 yılları arasında Nairobi'de yaşarken, bir sonraki ülke olarak Etiyopya'ya taşınacağımızdan bihaber, Kenya'nın kuzey komşusunun kuzeyini, güneyini, altını üstüne getirircesine keşfetmiştik bile. Bu durumda Etiyopya'nın başşehri Addis Ababa'ya tıpış tıpış taşınıp yeni keşiflere yelken açacağız.

25 Mayıs 2012'den itibaren bir süreliğine Addis Ababa Hilton'da kalmaya başlıyoruz. Addis Ababa'ya yerleşmeyle ilgili, bir ay içinde gerçekleştirmemiz gereken upuzun bir listemiz var. Bürokratik engelleri tam bir arapsaçı olan bu ülkede, pehlivan tefrikasını andıran bu liste, bizim gözümüzde daha da uzuyor sanki.

Addis Ababa'ya Etiyopyalılar kısaca Addis diyorlar, ben de artık Addis diye bahsedeceğim. Kenya'da yaşarken Etiyopya'yı

hayli keşfetmiş, ancak bu süre zarfında Addis'e yeterli zaman ayıramamıştık. Şimdi bizim için hem yeni bir ülkeye yerleşme hem de Addis'e ilgi gösterme zamanıdır efendim.

Etiyopya Afrika'da, birçok eski krallığa ev sahipliği yapmış, monarşiyle yönetilen ülkelerin ilki. Günümüzde seksen üç ayrı dil konuşulan ve bunlardan, 2000 yıllık geçmişi, Ge'ez alfabesiyle yazılan Amharca'yı resmî dili olarak kullanan Etiyopya'nın başşehri Addis Ababa'da, önümüze, bembeyaz, kendi arzumuza göre çizip boyayıp biçimlendirebileceğimiz, yepyeni bir sayfa açılıyor. Heyecan dorukta...

ama önce biraz tarih... yeni çiçek - addis ababa

Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu ve Afrika Birliği'nin genel merkezi olan Addis Ababa'da Afrika Birliği'nin 50. kuruluş yıldönümü, Mayıs 2013 tarihinde Afrika'nın dört bir köşesinden akın eden temsilcilerle birlikte, "African Union 50th Anniversary Jubilee" adı altında büyük coşkuyla kutlandı. Bu kuruluşları, hem Etiyopya'nın Afrika için öneminin altını çizmek hem de eğer günün birinde Addis'e yolunuz düşerse, seyahatinizin bu kuruluşların toplantılarına denk gelmemesine dikkat etmeniz için yazıyorum. O dönemde otellerde yer bulmanın hayli güç olacağı, şansınıza bulduysanız da, hayli yüksek bir bedel ödemek durumunda kalacağınız tecrübeyle sabittir.

Tarihte her imparator Etiyopya'da kendine farklı bir başşehir seçmiş. Addis Ababa'nın başkent oluşu da 19. yüzyıla dayanıyor. İmparator II. Menelik kraliyet sarayını, 3200 metre rakımlı Entoto Tepesi'nden aşağılara, 2500 rakımlı, bugünkü Addis Ababa şehrinin bulunduğu yeşillikler içersindeki ovaya taşımış.

Bir rivayete göre imparator ve imparatoriçe tepenin eteklerine doğru bakarlarlarken uzaklardan çıkan dumanı görüp ovaya inmişler. Bir sıcak su kaynağı ve çevresinde güzel çiçeklerle karşılaşmışlar. Amharca'da "yeni çiçek" anlamına gelen Ad-

dis Ababa adını verdikleri bu şehri, 1896 yılında saraylarıyla birlikte inşa etmeye başlamışlar.

Sarayın tepenin eteklerine taşınmasının asıl nedeni ise, çok soğuk olan Entoto Tepesi'nde, o dönemlerde hızlı büyüyen bir ağaç türünün bulunmaması, sonuç olarak da yakacak odun kıtlığı. Günümüzde Entoto Tepesi'ni silme kaplayan ve en hızlı büyüyen ağaçlardan biri olan okaliptüs ağacının Avustralya'dan getirilmesi de o döneme tarihli. Hattâ Entoto'daki sarayın bahçesinde, 19. yüzyılda Avustralya'dan getirilip dikilmiş olan ilk okaliptüs ağacı âdeta gökyüzüne değdi degecek.

Zaman içinde Addis ile Cibuti arasında döşenen tren yolu sayesinde Kızıldeniz üzerinden ticaret artmış ve şehir de bununla doğru orantılı olarak genişlemiş ve gelişmiş. Bir zamanlar iki ülkeyi birbirine bağlayan bu tren yolu, gerekli bakım ve onarım yapılmadığı için uzun yıllardır hizmet dışı. Bu tren yolu konusuna Dire Dawa'dan bahsederken uzun uzadıya değineceğim.

eski saray

II. Menelik'in hikâyesine kaldığımız yerden devam edelim. II. Menelik'in (d. 17.08.1844 - ö. 12.01.1913) Entoto Tepesi'ndeki ilk sarayını ziyaret etmek üzere bir taksiye atlıyorum. Zirveye doğru çıkarken kendi imalatları, tekerlekli kızaklarla kayan çocukları ve okaliptüs ağaçlarının dallarını bir araya getirerek oluşturdukları ağır balyaları sırtlarında iki büküm taşıyan kadınları görünce dayanamayıp fotoğraf çekmek üzere arabadan iniyorum. Duyduğuma göre günümüzde okaliptüs ağaçlarını kesene hapis cezası uygulanıyormuş. Dolayısıyla bu kadınlar da okaliptüs ağaçlarının ancak çalı çırpısıyla yetiniyor.

Addis'e bizi ziyarete gelen herkesi ilk iş Entoto Tepesi'ne, II. Menelik'in sarayına götürüyorum. Bir seferinde annem ve ablamla bu tepede II. Menelik ile Taitu'ya öykünerek giyinip

kuşanmış, 40 gün 40 gece evlilik kutlaması yapan Etiyopyalı bir çiftle karşılaşmıştık. Bizde evliliğe ısınma faaliyetleri, Telli Baba ziyareti, kına gecesi, bekârlığa veda partisi, hediye paketinden dansöz çıkartma gibi yeni türeyen âdetler silsilesiyle 40 gün 40 gece sürebiliyorsa, burada da durum pek farklı değil. Hayatının kralı ve kraliçesini bulmuş ve kendilerini II. Menelik ve Taitu gibi hisseden genç çifte mutluluklar dileyerek tarihin yapraklarındaki gezintimize devam ediyoruz.

Asıl adı Sahle Mariam olan II. Menelik, 1865-1889 yılları arasında, Etiyopya Krallığı içinde bağımsız bir krallık olarak yönetilen tarihî Shewa (Shoa) Bölgesi'nin krallığını yapmış. 1889-1913 yıllarında, Etiyopya İmparatorluğu döneminde ise ülke topraklarını genişleterek hemen hemen bugünkü sınırlarına ulaştırmış. İtalyanların 1896'daki Etiyopya'yı istila girişimini, Adowa Muhaberesi'yle (I. İtalya-Habeşistan Savaşı) püskürtmüş.

1905'te Abyssinia Bank'ın kurulmasıyla Etiyopya ticari olarak dünyayla bağlanmış. Telefon ve telgrafla Addis'in İtalyan Eritre'si ve Fransız Cibuti'siyle irtibatı sağlanmış. O dönemde modernleşmenin en önemli göstergesi, posta sistemi kurulmuş, motorlu araçlar kullanılmaya başlanmış. Etiyopya takvimine göre 1898 yılında (bizim takvimimize göre 1905) bir dönem İtalyanların yaşadığı Piazza semtinde, II. Menelik'in eşi İmparatoriçe Taitu'nun (1851-1918) emriyle misafirlerinin konaklamaları için Etiyopya'nın ilk oteli, Taitu Hotel inşa edilmiş. Aynı dönemde bir de hastane hizmete açılmış.

II. Menelik'in iktidarı sırasında Cibuti ile Addis'i birbirine bağlayan demiryolu inşaatına başlanmış, vergi ve hukuk konusunda reformlar yapılmış, köle ticareti yasaklanmış. Bu dönemde gerçekleşen sistemli modernleşme çalışmaları sonucunda Avrupa'nın dikkati Etiyopya'ya çekilmiş ve II. Menelik Etiyopya İmparatorluğu'nun mimarı olarak anılır olmuş.

II. Menelik ve eşi Taitu'nun Entoto Tepesi'ndeki sarayı

taitu oteli yanyyor...

11 Ocak 2015 Pazar sabahı tarihî Taitu Hotel'in yanmakta olduğu haberini almak bizi üzüntüye boğdu. Etiyopya gün boyunca, yangının nedeniyle ilgili çıkan haberlerle çalkalandı. Nihayetinde yangının, otelin hemen bitişiğinde yer alan Jazz Amba Club'in mutfağındaki elektrik kaçağından çıkmış olduğunu öğrendik. Fısıltı gazetesinin haberlerine göre itfaiye geç gelmiş, dolayısıyla Jazz Club, yanındaki banka ve Taitu Hotel'in üst katı tamamen kül olmuştu. Araştırmacı ve maceracı kişiliğim yine beni olay mahalline sürükledi. Evet, Jazz Amba Club ve banka tamamen kül olmuştu. Ancak sevindirici haber, Taitu Hotel'in giriş katında yangından hiçbir belirti olmamasıydı; hattâ restoranı hâlâ hizmet vermeye devam ediyordu. Hazır izni koparmışken yangın sırasında tahrip olmuş otel odalarını ve otelin yer yer delinmiş tavanından görünen gökyüzünü fotoğrafladım. Taitu Hotel, küllerinden kendini yeni baştan yaratan zümrüdüanka kuşu misali, çok kısa bir süre içinde restore edilerek tekrar hizmete girdi.

St. Maryam Kilisesi'nin hemen arkasında yer alıyor. Kilisenin diğer tarafındaysa kraliyet ailelerinin kıyafetlerinin, özel eşyalarının, kral taçlarının, el yazması dokümanların, diğer ülkelerin Etiyopya imparator ve imparatoriçelerine gönderdikleri değerli hediyelerin, Etiyopya tarihinde kullanılmış kâğıt ve madeni paraların sergilendiği bir müze bulunuyor. Müzeyi gezdikten sonra, içine girilmesine izin verilmeyen kilisenin avlusunda toplanmış cemaati fotoğraflayıp saraya doğru yöneliyorum.

Üç binadan oluşan saray tamamen doğal malzemelerle inşa edilmiş. Tavanlarda kullanılan ahşap ve bambular birbirlerine, beş binin üzerinde katledilen keçi derileriyle sabitlenmiş.

Ziyafetlerde sundukları etlerin asıldığı hayvan boynuzlarının gömülü olduğu duvarlar, saman ve hayvan dışkısı karışımıyla sıvanmış. Sağdaki ilk binada, imparator ve imparatoriçenin yatak ve giyinme odaları bulunuyor. Hemen yanındaki büyücek bina, toplantı ve kutlama mekânı olarak kullanılmış. Kraliyet ailesinin sanırım pek misafiri olmuyordu, çünkü konuklar için ayrılmış olan üçüncü bina hayli küçük. Bu mütevazı saray, alışık olduğumuz saray standartlarından hayli uzak. 1906'dan 1913'e, II. Menelik'in hastalığı döneminde geri planda ülkeyi yöneten, soylu bir aileye mensup olan İmparatoriçe Taitu, tepenin soğuk olmasını bahane edip daha debdeli bir saraya kavuşma hayaliyle, eşinden Addis'te daha konforlu bir saray inşa ettirmesini talep etmiş olsa gerek.

İmparator II. Menelik, sevgili eşi İmparatoriçe Taitu ve kızları Zawditu'nun mermer anıt mezarları Addis'te Kraliçe Zawditu'nun emriyle 1911 yılında inşa edilen Kiddist Maryam Kilisesi'nin altındaki dehliz gibi bir kısımda bulunuyor. Aynı mekâna Etiyopya'nın son İmparatoru olan Haile Selassie'nin, çocuğunu doğururken ölen kızı da defnedilmiş.

Etiyopya'nın tarihine daha vakıf olabilmek için Addis'in belli başlı iki önemli müzesini ziyaret ediyorum.

addis ababa ulusal müzesi

Müze binasının giriş katında bir bölüm, yüzyıllar önce bu topraklarda yaşamış olan hominid iskeletlerinin teşhiri için ayrılmış. Arkeolojik kazılarda en eski hominidlerin kalıntılarına Etiyopya'da rastlanmış. Etiyopyalılar, "Tarihin bilinen en eski insanları bizim topraklarımızda yaşamaya başladı ve diğer bölgelere buradan yayıldılar" diyerek duydukları gururu dile getiriyor. Bu nedenle de Etiyopya, "İnsanlığın Beşiği" olarak da anılmakta. Bir çok paleantropolog da Charles Darwin'in, hayatın Afrika'da başladığı hipoteziyle hemfikir.

Afrika'nın doğusundan Mozambik'in ortalarına kadar uzanan Büyük Yarıç Vadisi'nin (bkz. EK1) Etiyopya hudut-

ları içinde bulunan Afar Bölgesi'nde, 1974 yılında arkeolog ve antropologların yürüttükleri kazılarda, Hadar yakınlarındaki Danakil Çöküntüsü'nde 3,18 milyon yaşında, en eski hominidlerden bir örnekle karşılaşılmış. Bu keşif sırasında Beatles'ın parçası "Lucy in the sky with diamonds" çaldığından, bu ilk hominide Lucy adını vermişler. Latince adı *Australopithecus afarensis* olan, 30 kilo ağırlığında, 1,10 metre boyundaki Lucy'nin yerel dildeki adı ise "harika" anlamına gelen Dinqnesh. Kazılar sırasında Lucy'den daha da yaşlı, 4,4 milyon yaşında hominidlere rastlanmış olsa da hominidler arasında en popülerleri hâlâ Lucy. Neden mi? Çünkü Lucy'i bulana kadar arkeologlar hominidlerin ya sadece kafatasına ya da vücut kemiklerinden bir ya da birkaçına ulaşmışlar. İki ayağı üstünde yürüyebilen hominidlere örnek olan Lucy'nin iskeletin neredeyse bütün parçalarına ulaşılmış olması onu ünlü kılıyor. Lucy'nin orijinaline sadık kalınarak yapılmış modelini incelerken, orijinal Lucy'nin Etiyopya'nın kendisine tahsis ettiği pasaport ve ABD'nin verdiği vizeyle Amerika'da dokuz yıl boyunca sergiden sergiye, kokteylden kokteyle koştüğünü öğreniyorum. Eh, görmüş geçirmiş diye Lucy'e dense gerek.

Müzenin giriş katı, Etiyopya'da hüküm sürmüş devletlerle ve özellikle de Etiyopya'nın kuzeyinde, bir dönem gücüyle bütün dünyayı titretmiş olan, mazisi İÖ 1. yüzyıla kadar dayanan Aksum Krallığı'na ait eserlerle dolu. Müzenin en üst katındaysa etnografik bazı eserlerle keçi derisi üzerine yapılmış resimlerin sergilendiği bir bölüm var.

Duvarlarda Etiyopya'yı yönetmiş imparator ve imparatoriçelerin yağlıboya resimleri yer alıyor. Kraliyet ailelerinin bir dönem giydikleri, üzerleri altın sırma nakışlı, kenarları aslan yeleleriyle bezeli kadife pelerinlerin, sırma işli şemsiyelerin ve diğer özel eşyaların sergilendiği camekânların bulunduğu bir bölüme geçiyorum. Etiyopya'nın son imparatoru olan I. Haile Selassie'ye (bkz. EK2) ait taht ve özel eşyaları da bu bölümde yer alıyor.